

Małgorzata Smolska*
Uniwersytet Szczeciński

KLASTER JAKO GENERATOR KAPITAŁU RELACYJNEGO I JEGO ROLA W ROZWOJU REGIONU ZACHODNIOPOMORSKIEGO

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie klastra jako generatora kapitału relacyjnego, wpływającego na rozwój regionalny. W części teoretycznej zdefiniowano klastery, kapitał relacyjny oraz rozwój regionalny. W części analitycznej ukazano klastry zlokalizowane w województwie zachodniopomorskim. Przystawiono również zalety klastra dla rozwoju regionalnego.

Słowa kluczowe: kapitał relacyjny, klastery, rozwój regionalny

Wprowadzenie

Współpraca sieciowa jest obecnie nieodłącznym elementem prowadzenia biznesu, stanowiąc efekt otwarcia się organizacji na zewnątrz i „chłonięcia” z otoczenia jego dodatnich wpływów. Świat nauki bacznie przygląda się charakterowi relacji tworzonych w ramach organizacji sieciowych, które często przesądzają o „być lub nie być” podmiotów gospodarczych. Z punktu widzenia rozwoju regionów duże znaczenie odgrywiają sieci regionalnych podmiotów gospodarczych, tzw. klastry, które generują kapitał relacyjny, niezbędny do rozwoju gospodarki regionu. Celem artykułu jest ukazanie klastra jako formy współpracy sieciowej, wskazanie na kapitał relacyjny jako główny potencjał

* Adres e-mail: malgorzata.smolska@wzieu.pl.

klastra, charakterystyka najważniejszych inicjatyw klastrowych w województwie zachodniopomorskim wraz z nakreśleniem wpływu tychże inicjatyw na rozwój regionalny.

1. Klastr jako charakterystyczna forma współpracy sieciowej

Koncepcja klastrów jest zakorzeniona w ekonomii klasycznej. W swym dziele *Zasady ekonomii* (1890 rok) A. Marshall posłużył się pojęciem okręgu przemysłowego (*industrial district*), który utożsamiał z regionalnym skupiskiem przedsiębiorstw tej samej lub pokrewnej branży. Późniejsi autorzy definicji klastra, bazując na rozważaniach Marshalla, wygenerowali koncepcję „innowacyjnego środowiska” (*innovative milieu*), złożonego z podmiotów gospodarczych – aktorów, powiązanych intensywnymi relacjami o charakterze formalnym i nieformalnym, dzielących się wiedzą i kreujących tzw. innowacyjny klimat (Camagni, Capello)¹. Najbardziej popularną definicję klastra stworzył M. Porter. Zgodnie z nią klastr należy rozumieć jako przestrzenną koncentrację przedsiębiorstw, instytucji i organizacji wzajemnie powiązanych rozbudowaną siecią relacji zarówno o formalnym, jak i nieformalnym charakterze, opartych na wspólnej trajektorii rozwoju, jednocześnie konkurujących i kooperujących w pewnych aspektach działania². Według UNIDO klastry to regionalne i terytorialne koncentracje firm produkujących i sprzedających podobne lub komplementarne produkty, a przez to zmuszonych do przewyciężenia analogicznych problemów i wyzwań. W rezultacie może to powodować powstawanie wyspecjalizowanych dostawców maszyn i surowców oraz przyczynić się do rozwoju specjalistycznych kompetencji i umiejętności, a także specjalistycznych i zindywidualizowanych usług³.

¹ B. Preissl, L. Solimene, *The dynamics of clusters and innovation. Beyond systems and networks*, Physica-Verlag, Heidelberg 2003, s. 54.

² www.klastry.pl (5.09.2014); M.E. Porter, *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa 2001, s. 17.

³ *SME Cluster and Network Development in Developing Countries: The experience of UNIDO*, Private Sector Development Branch, Working Paper nr 2, UNIDO, 1999, za: M. Górzynski, W. Pander, P. Koć, *Tworzenie związków kooperacyjnych między MSP oraz MSP i instytucjami otoczenia biznesu*, PARP, Warszawa 2006, s. 19.

Klaster jest specyficznym rodzajem sieci o pewnych cechach wyróżniających (tab. 1).

Tabela 1. Różnice pomiędzy siecią a klastrem

Czynnik	Sieć	Klaster
Członkostwo	otwarte, często krótkotrwałe	otwarte na długi okres
Granice	nieokreślone	dobrze określone
Dominujący charakter relacji między podmiotami	współpraca	współpraca i konkurencja; występowanie na zewnątrz jako jeden podmiot
Charakter porozumienia między organizacjami	na ogół nieformalny	na ogół formalny
Wartość dodana	głównie korzyści wewnętrzne dla poszczególnych użytkowników sieci	korzyści zewnętrzne klastra jako całości oraz korzyści dla poszczególnych uczestników klastra
Wspólne cele	korzyści biznesowe, często o doraźnym charakterze	korzyści strategiczne
Bliskość geograficzna	mało istotna	niezbędna

Źródło: *Tworzenie wartości w klastrze*, red. M. Frankowska, PARP, Warszawa 2012, s. 15.

Niezależnie od istnienia różnorodnych definicji klastra, można zidentyfikować następujące cechy wspólne tychże struktur: koncentrację przestrzenną, interakcyjność i powiązania, wspólną trajektorię rozwoju oraz konkurencję i kooperację⁴. Bliskość geograficzna stanowi cechę charakterystyczną klastra, aczkolwiek nie jest powiedziane, że dany klaster mogą tworzyć podmioty wyłącznie jednego regionu (województwa).

2. Kapitał relacyjny jako podstawowy wyznacznik potencjału klastra

Kapitał relacyjny ma szczególne znaczenie dla funkcjonowania współczesnych organizacji. Kapitał relacyjny wewnętrzny definiowany jest jako zbiór własności intelektualnych organizacji, procesów i metod pracy, procedur wykonawczych, baz danych, infrastruktury komunikacyjno-informacyjnej. Wewnętrzny kapitał relacyjny to przede wszystkim zasoby relacyjne, tworzone przez interesariuszy substancjujących organizację, kreujące atmosferę i zaufanie

⁴ www.klastry.pl.

wewnątrz organizacji⁵. Kapitał relacyjny zewnętrzny jest postrzegany jako struktury służące do utrzymania właściwych relacji z otoczeniem, obejmujące system poszukiwania odbiorców, sieci sprzedaży, projekty badawczo-rozwojowe, bazy klientów, markę i reputację firmy, partnerstwo strategiczne⁶. Najczęściej oznacza zbiór relacji z interesariuszami otoczenia.

Kapitał relacyjny klastra to zbiór relacji z interesariuszami klastra, zarówno kontraktowymi, jak i instytucjonalnymi. W szerokim ujęciu kapitał relacyjny klastra jest postrzegany jako ogół korzyści, zarówno materialnych, jak i niematerialnych, o charakterze ilościowym oraz jakościowym, w związku z przystąpieniem do układu sieciowego, jakim jest klastr, danego aktora będącego beneficjentem klastra⁷.

Relacje biznesowe (formalne i nieformalne) stanowią główny fundament budowy klastra i przepływu wiedzy, wpływając jednocześnie na indywidualne i grupowe zachowania interesariuszy klastra. Dlatego tak ważnym czynnikiem jest zaufanie partnerów biznesowych – aktorów tworzących sieć, jaką jest klastr. Tendencja do zawiązywania impulsywnych relacji z nieznanymi partnerami zwiększa ryzyko ekonomiczne. Kreowanie silnego kapitału relacyjnego zmniejsza zatem niepewność działań gospodarczych podejmowanych przez aktorów klastra. W konsekwencji struktury klastrowe są bardziej elastyczne, co wpływa na wzrost konkurencyjności w porównaniu do podmiotów działających samodzielnie. Tworzenie relacji w ramach klastra ułatwia także identyfikację i działanie pod „wspólną marką” oraz efektywniejsze wykorzystanie zasobów, warunkuje również bardziej innowacyjną działalność aktorów klastra.

3. Istota rozwoju regionalnego a idea klasteringu

W odniesieniu do obecnego podziału administracyjnego Polski za rozwój lokalny uznaje się proces zmian dokonujący się na terytorium gmin, miast i powiatów. Rozwój regionalny jest definiowany jako rozwój na poziomie wo-

⁵ K. Perechuda, I. Chomiak-Orsa, *Znaczenie kapitału relacyjnego we współczesnych koncepcjach zarządzania*, s. 307, http://zif.wzr.pl/pim/2013_4_2_23.pdf (1.09.2014).

⁶ J. Wilk, *Symulacyjny model kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Prace Naukowe Instytutu Organizacji i Zarządzania nr 75, Politechnika Wroclawska, Wrocław 2004, http://zif.wzr.pl/pim/2013_4_2_23.pdf (1.09.2014).

⁷ Definicja własna autorki artykułu.

jewództwa samorządowego⁸. Według J. Szlachty rozwój regionalny to systematyczna poprawa konkurencyjności podmiotów gospodarczych i poziomu życia mieszkańców oraz wzrost potencjału gospodarczego regionów, przyczyniający się do rozwoju społeczno-gospodarczego kraju⁹. T. Kudłacz definiuje rozwój regionalny jako trwały wzrost poziomu życia mieszkańców i potencjału gospodarczego w skali określonej jednostki terytorialnej¹⁰. A. Klasik określił rozwój regionalny jako trwały wzrost trzech elementów: potencjału gospodarczego regionów, ich siły konkurencyjnej oraz poziomu i jakości życia mieszkańców, akcentując jednocześnie, że chodzi o trwały wzrost przyczyniający się do rozwoju całej wspólnoty narodowej¹¹.

Rozwój lokalny jako pojęcie złożone obejmuje nie tylko procesy gospodarcze, polityczne, kulturowe, lecz także te, które występują w społeczeństwie – są to zmiany w stosunkach, instytucjach, grupach i innych rodzajach systemów społecznych. Rozwój lokalny (podobnie jak rozwój regionalny) zachodzi na czterech płaszczyznach: gospodarczej, społecznej, politycznej i kulturalnej¹². Owe płaszczyzny nie są jednolite i wzajemnie się warunkują. Ich powiązania i zależności przyczyniają się do tworzenia nowego, trwałego potencjału rozwojowego, generującego własny, wewnętrzny mechanizm ewolucji. Nowy potencjał rozwojowy sprzyja kreowaniu nowych wartości, przyczyniając się tym samym do zaspokajania potrzeb lokalnej społeczności oraz niwelowania ujemnych skutków otoczenia. Zapewnia także stabilne podstawy rozwoju na poziomie lokalnym i regionalnym¹³.

Doświadczenia światowe wykazują, że podmioty działające w klastrach są bardziej konkurencyjne i odnoszą większe sukcesy (efektywność działania, innowacyjność). Tym samym idea klasteringu, czyli tworzenia sieci wzajemnych powiązań i współpracy aktorów (podmioty nauki, administracji i biznesu)

⁸ A. Szewczuk, M. Kogut-Jaworska, M. Ziolo, *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 14.

⁹ J. Szlachta, *Główne problemy polityki rozwoju regionalnego Polski na przełomie XX i XXI wieku*, w: *Metody oceny rozwoju regionalnego*, red. D. Stahl, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Langego, Wrocław 2006, s. 13.

¹⁰ T. Kudłacz, *Programowanie rozwoju regionalnego*, w: *Metody...*, s. 13.

¹¹ A. Klasik, *Strategia konkurencyjna regionu*, w: tamże.

¹² A. Potoczek, *Polityka regionalna i gospodarka przestrzenna*, TNOiK, Toruń 2003, s. 152.

¹³ A. Frączkiewicz-Wronka, *Samorządowa polityka społeczna*, TWP, Warszawa 2002, s. 16–17.

bliskich geograficznie, daje możliwości lepszego wykorzystania wewnętrznego rozwoju regionalnego, niejednokrotnie zachęcając inwestora zewnętrznego do uczestnictwa w strukturze klastrowej.

4. Klastry w województwie zachodniopomorskim¹⁴

W województwie zachodniopomorskim funkcjonuje dwanaście inicjatyw klastrowych. Liczba klastrów w województwie jest wyższa niż średnia dla kraju. Przyczyniła się do tego m.in. wdrażana sukcesywnie od kilku lat przez Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego polityka pro-klastrowa. Po raz pierwszy w 2005 roku w Regionalnej Strategii Innowacji (RSI) wskazano na dużą rolę klastrów w procesie budowy silnej specjalizacji regionu. RSI zawierała również potencjalne obszary powstania inicjatyw klastrowych, do których zaliczono: przetwórstwo rybne, przemysł stoczniowy, przemysł drzewny i meblarski, przetwórstwo rolno-spożywcze, transport i logistykę, turystykę, przemysł jachtowy i energię odnawialną. W regionie dominują oddolne inicjatywy klastrowe powstałe w wyniku realizacji projektów wspierających klastry, m.in. Klaster Firm Informatycznych ICT, Zachodniopomorski Klaster Chemiczny „Zielona Chemia”, Zachodniopomorskie Drewno i Meble. Pojawiło się również kilka innowacyjnych projektów. W Szczecinie powstał Klaster Dizajnerski, zrzeszający przedstawicieli sektora kreatywnego, a w Koszalinie – Zachodniopomorski Klaster Energii Odnawialnej.

W przeprowadzonym w 2012 roku benchmarkingu klastrów¹⁵ w Polsce wzięło udział trzydzieści pięć klastrów spełniających wymogi tzw. rozwiniętej inicjatywy klastrowej. Do badania zakwalifikowały się trzy klastry z województwa zachodniopomorskiego: Klaster ICT Pomorze Zachodnie, Klaster Metalowy METALIKA oraz Zachodniopomorski Klaster Chemiczny „Zielona Chemia”, doceniony m.in. za wykorzystanie zasobów klastra do kształtowania innowacyjnych produktów. Efektem działalności tego klastra jest skuteczna komercjalizacja wyników badań naukowych oraz wspieranie innowacyjnych działań podejmowanych przez naukowców współpracujących z klastrem.

¹⁴ Por.: *Klastry w województwie zachodniopomorskim*, www.pi.gov.pl/PARPFFiles/file/klastry/Polskie_klastry/Katalogi/Klastry_w_Zachodniopomorskiem.pdf (1.09.2014).

¹⁵ *Benchmarking klastrów w Polsce – edycja 2012. Raport ogólny*, red. J. Hołub-Iwan, PARP, Warszawa 2012.

Tabela 2. Klastry w województwie zachodniopomorskim

Lokalizacja Szczecin	Lokalizacja Koszalin
<ul style="list-style-type: none"> – Zachodniopomorski Klaster Chemiczny „Zielona Chemia” – Zachodniopomorski Klaster Morski – Klaster ICT Pomorze Zachodnie – BTT (Budownictwo-Transport-Turystyka) – Centrum Klasteringu – Transgraniczny Klaster Szlak wodny – Berlin–Szczecin–Bałtyk – Klaster Morski Pomorza – Klaster Metalowy Metalika – Klaster Dizajnerski 	<ul style="list-style-type: none"> – Klaster Drzewno-Meblarski – Zachodniopomorskie Drewno i Meble – Klaster Rybny – Zachodniopomorski Klaster Energii Odnawialnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Klastry w województwie zachodniopomorskim...*

Obecnie w regionie funkcjonuje program wsparcia klastrów, będący kontynuacją inicjatywy Regionalnego Centrum Innowacji i Transferu Technologii. Regionalne Centrum Klasteringu, powołane do życia w ramach projektu *Transfer wiedzy w regionie poprzez rozwój sieci współpracy*, świadczy kompleksowe usługi na rzecz rozwoju inicjatyw klastrowych i klastrów na terenie województwa. RCI wspiera optymalizację struktur kosztów w firmach, ułatwia dostęp do informacji branżowych, a także nawiązywanie kontaktów biznesowych, usprawnia proces transferu wiedzy i technologii oraz promocję i PR. Władze województwa w Regionalnej Strategii Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2011–2020 wśród celów szczegółowych formułują: wspieranie tworzenia i funkcjonowania inicjatyw klastrowych oraz finansowanie projektów badawczych, szkoleniowych i inwestycyjnych realizowanych w ramach klastrów i innych powiązań kooperacyjnych.

5. Znaczenie klastrów w rozwoju regionalnym

Powstanie klastra zazwyczaj wynika z oddolnej inicjatywy samych przedsiębiorstw, które dostrzegają korzyści płynące ze współpracy, takie jak: wyższa

efektywność, przepływ wiedzy lub dostęp do kooperantów, innowacyjność¹⁶. Tworzenie powiązań klastrowych jest często priorytetem w wielu regionalnych strategiach rozwoju. Władze publiczne występują w roli animatorów związków klastrowych dzięki szerzeniu idei klasteringu oraz wspieraniu projektów budujących i wzmacniających relacje między przedsiębiorstwami i jednostkami badawczo-rozwojowymi.

Rola klastrów we wspieraniu rozwoju regionalnego i podnoszeniu innowacyjności jest bezsporna. Klastry leżą u podstaw inicjatywy kształtowania „regionów wiedzy i innowacji” (*Regions of Knowledge*) Komisji Europejskiej. Stanowi ona kontynuację procesu budowania regionalnych strategii innowacji. Idea „regionów wiedzy i innowacji”, oparta na koncepcji „regionów uczących się”, zakłada, że czynniki konkurencyjności przedsiębiorstw, umożliwiające im funkcjonowanie na rynkach światowych, powstają w warunkach rozwoju lokalnego. Do korzystania z zasobów regionalnych oraz efektywnego i szybkiego dostępu do wiedzy i innowacji niezbędne jest funkcjonowanie klastra badawczego, rozumianego jako skupisko współpracujących ze sobą jednostek badawczych, przedsiębiorstw, władz regionalnych oraz ośrodków wspierania przedsiębiorczości i innowacyjności, działających na rzecz określonego sektora nauki, techniki czy gospodarki¹⁷.

Szczegółowa analiza znaczenia klastrów powinna obejmować korzyści wynikające z ich funkcjonowania zarówno dla przedsiębiorstw, jak i gospodarki regionu.

Z perspektywy przedsiębiorstwa struktura klastrowa może przyczynić się do: zmniejszenia kosztów działalności; wzrostu produktywności pracy; ułatwienia dyfuzji innowacji; zwiększenia możliwości pozyskania kapitałów, nowoczesnych technologii, nowych dostawców; stworzenia zachęt do powstawania nowych przedsiębiorstw oraz ułatwienia procesu budowania marki¹⁸.

¹⁶ Badania nad innowacyjnością przedsiębiorstw przeprowadzone w ramach *Community Innovation Survey* w państwach UE dowiodły, że najczęściej interakcji i współpracy zachodzi między elementami systemu innowacyjnego na poziomie regionalnym. *Kierunki rozwoju klastrów w Polsce*, Ministerstwo Gospodarki Departament Rozwoju Gospodarki, Warszawa 2013.

¹⁷ A. Bąkowski, A. Siemaszko, M. Snarska-Świdorska, *Jak zostać regionem wiedzy i innowacji*, Twigger, Warszawa 2007, s. 54.

¹⁸ P. Wieczorek, *Klastry w Polsce*, „Kontrola Państwowa” 2008, nr 6, s. 84–85.

Klastering w regionie wiąże się z szeregiem zjawisk, które pozytywnie wpływają na konkurencyjność i innowacyjność gospodarki regionalnej. Należą do nich¹⁹:

- kształtowanie rynku wyspecjalizowanych czynników produkcji, z których najważniejsze znaczenie mają wiedza oraz wysokiej jakości kapitał ludzki,
- rozwój infrastruktury naukowej w regionie oraz wzrost stopnia jego wykorzystania przez podmioty gospodarcze,
- stymulowanie przepływu wiedzy, procesów uczenia się oraz absorpcji i generowania nowych innowacji dzięki przestrzennej bliskości oraz interakcjom między różnymi podmiotami działającymi w ramach struktur klastrowych,
- tworzenie kultury innowacyjności i przedsiębiorczości w regionie,
- rozwój rozbudowanych sieci produkcji, składających się z wyspecjalizowanych poddostawców i kooperantów,
- powstawanie w regionie nowych podmiotów gospodarczych,
- włączanie w struktury klastrowe MŚP, co prowadzi do ich wyższej specjalizacji i efektywności funkcjonowania, dzięki pośredniej realizacji korzyści skali,
- tworzenie atrakcyjnego rynku pracy, przyciągającego wykwalifikowanych pracowników,
- zwiększanie atrakcyjności lokalizacyjnej dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ),
- pozytywne oddziaływanie na środowisko przyrodnicze dzięki podejmowaniu przez współpracujące podmioty inwestycji i inicjatyw na rzecz ochrony środowiska oraz tworzenie i wdrażanie innowacji ekologicznych.

Podsumowanie

Klastry odrywają znaczącą rolę z punktu widzenia rozwoju regionów. Przede wszystkim kreują kapitał relacyjny, będący źródłem efektywności i in-

¹⁹ *Kierunki rozwoju klastrów w Polsce*, Ministerstwo Gospodarki Departament Rozwoju Gospodarki, Warszawa 2013.

nowacyjności pojedynczych podmiotów gospodarczych. Przyczyniają się także do wzrostu przedsiębiorczości i innowacyjności w regionie, w którym funkcjonują. Z biznesowego punktu widzenia istotny jest udział przedsiębiorstw w tworzeniu klastrów. Środowisko naukowe powinno inicjować procesy klasteringowe, wspierając sieć w obszarze badawczym. Rola władz regionalnych natomiast powinna obejmować tworzenie formalnych podwalin tejże współpracy, ujmując najważniejsze jej aspekty w tworzonych regionalnych strategiach rozwoju/współpracy.

Literatura

- Benchmarking klastrów w Polsce – edycja 2012. Raport ogólny*, red. J. Hołub-Iwan, PARP, Warszawa 2012.
- Bąkowski A., Siemaszko A., Snarska-Świdowska M., *Jak zostać regionem wiedzy i innowacji*, Twigger, Warszawa 2007.
- Frączkiewicz-Wronka A., *Samorządowa polityka społeczna*, TWP, Warszawa 2002.
- Górzyński M., Pander W., Koć P., *Tworzenie związków kooperacyjnych między MSP oraz MSP i instytucjami otoczenia biznesu*, PARP, Warszawa 2006.
- http://zif.wzr.pl/pim/2013_4_2_23.pdf.
- Kierunki rozwoju klastrów w Polsce*, Ministerstwo Gospodarki Departament Rozwoju Gospodarki, Warszawa 2013.
- Metody oceny rozwoju regionalnego*, red. D. Stahl, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Langego, Wrocław 2006.
- Porter M.E., *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa 2001.
- Potoczek A., *Polityka regionalna i gospodarka przestrzenna*, TNOiK, Toruń 2003.
- Preissl B., Solimene L., *The dynamics of clusters and innovation. Beyond systems and networks*, Physica-Verlag, Heidelberg 2003.
- Szewczuk A., Kogut-Jaworska M., Zioło M., *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Tworzenie wartości w klastrze*, red. M. Frankowska, PARP, Warszawa 2012.
- Wieczorek P., *Klastry w Polsce*, „Kontrola Państwowa” 2008, nr 6.
- www.klastry.pl.
- www.pi.gov.pl/PARPFiles/file/klastry/Polskie_klastry/Katalogi/Klastry_w_Zachodniopomorskiem.pdf.

**A CLUSTER AS A GENERATOR OF RELATIONAL CAPITAL
FOR REGIONAL DEVELOPMENT**

Abstract

The aim of this article is to present a cluster as a generator of relational capital, which has a great impact on regional development. In the theoretical part the author defines a cluster, a relational capital and the regional development. An analytical part shows clusters located in Western Pomerania. The advantages of the clusters for regional development are also presented in this article.

Keywords: relational capital, cluster, regional development

JEL Codes: A11, 034

Translated by Małgorzata Smolska

